

Gubás Jenő

Mint oldott kéve...

Helyzetjelentés a bánsági magyarság sorsáról és jövőképéről

Nem mondok semmi újat, ha azt állítom, hogy szűkebb környezetünkben kevés olyan közösség létezik, amely annyira veszélyeztetett lenne, mint a bánsági magyarság. Az a kevés, még mindig többségében magyar település olyan, mint az ostromgyűrűbe zárt sereg, amely látszatra már megbékélt a pusztulással, és valóban, ha nem jön idejében a tömb és az anyaország magyarsága részéről hathatós segítségnyújtás, akkor ezt a közösséget néhány évtizeden belül megsemmisíti a szerb agresszív beolvasztási politika. Bár számarányát tekintve még mindig jelentős a bánsági magyarság, de szellemiségét már megtámadta a súlyos betegség, a beletörődés a megváltoztathatatlanba. A falvak mindegyike egy-egy nagy aggok házára hasonlít, ahova többször jár a halál, mint az élet, és ahol a munkából kidőlt öregek reményvesztetten várják az elmúlást. Nem kétséges, hogy sürgősen segíteni kell, de mielőtt bármilyen terv kidolgozásába fognánk, mindenképp szükséges felmérni és meghatározni a bánsági magyar társadalom gondjait. Feltérképezni mindazokat a tényezőket, amelyek ennek a kisebbségi népcsoportnak a társadalomkórtanát okozzák. Nem kétséges ugyanis, hogy a bánsági magyarság mély válságban van, és ennek az oka nem csupán a szerbség agresszív magatartása vagy a hatalom beolvasztást szorgalmazó politikája,

hanem és sokkal inkább az a kulturális tespedtség, a politikai passzivitás, a túllihegett lojalitás, az anyanyelvvel szembeni felelőtlenség és a nemzettudat katasztrofális hiánya, amely ezt a pusztuló magyarságot veszélyezteti. Ebben a közösségben megszűnt vagy csak szunnyad a társadalmi élet, mert az ötven évnyi kommunista, nacionalista hatalom szétrombolta a magyar társadalmi közösségeket, csupán egyéni vagy csoportérdekek munkálkodnak, amelyek nem képesek megfogalmazni egy egészséges társadalom céljait, erkölcsi normáit, jövőképét és ami a legfontosabb: jogait és követeléseit az államhatalom irányában.

Mielőtt azonban e kóros jelenségek felsorolásába fognánk, szükséges kihangsúlyozni, hogy e közösség pozitív tulajdonságairól, amelyeknek a száma ugyanilyen jelentős, ez alkalommal nem kívánok szólni, mivel most csupán a problémák számbavétele és megoldása a cél. Azoknak a kóros társadalmi folyamatoknak, szokásoknak és erkölcsi hiányosságoknak a feltárásáról van szó, amelyek ennek a mikrotársadalomnak a létét veszélyeztetik. Ezt azért fontos megemlíteni, nehogy a bánsági magyarságról alkotott kép az elmondottak alapján, nevezetesen az erényeinek az elhallgatása miatt, torz és sértő legyen.

Vitathatatlan tény, hogy az itt élő magyarság apolitikus, annak ellenére, hogy a kommunista időszak magyar politikusi gárdáját főleg a Bánságból származók képezték. Ennek az ellentmondásnak az a magyarázata, hogy a végtelen nagy magyar kisebbségi nyomorból, ami főleg a bánsági településekre volt jellemző, egyesek a kivezető utat egyedül a hatalomhoz való dörgölő-

dzésben látták, aminek az lett a következménye, hogy az összes piszkos munkát, főleg a nemzetársaik meg-
 regulázását, nekik kellett elvégezniük. Ma már ezek
 mind csálódott, meghasonlott emberek. Az otthonma-
 radtak nagy többsége, akik nem voltak hajlandók meg-
 alázó pozíciókért eladni magukat (mert a legfelső ha-
 talmat magyar ember általában nem érhetette el, a szerb-
 nek esetleg csak helyettese lehetett), távol tartották
 magukat a politikától, annak ellenére, hogy az a hata-
 lom révén lépten-nyomon belopja magát az életükbe. E
 viszolygás okainak a boncolgatásába most nem merül-
 nek el, csupán Bajcsy-Zsilinszky Endre érvelését sze-
 retném idézni: *„Ami a mi népünkben passzivitásnak
 látszik, az mind csak keserves, ösztönös, önvédő ma-
 gatarítás.”*

A félreállítás káros következményeiről azonban már
 szólni kell. Az a szemlélet ugyanis, hogy „ne szólj szám,
 nem fáj fejem”, vagy „legjobb semmibe sem beavatkozi-
 ni”, inaktívvá teszi a magyarságot. Senki sem akar va-
 lamit kezdeményezni, mindig mástól várják a megol-
 dást, a csodát, és mivel a segítség kívülről csak nagy
 ritkán érkezik, ezért egy általános szellemi mozdulat-
 lanság uralja e tájat. A bajt még fokozza, hogy e pasz-
 szivitás miatt a magyarság mindig másokra, leginkább a
 szerb politikusokra bízta sorsának irányítását, akik so-
 hasem a magyarság érdekeit szolgálják. De még ha
 szolgalelkű magyar is a vezető, az sem a saját nemzeté-
 nek, hanem a hatalomnak az érdekeit nézi, mert őt a
 rendszer emelte ki, tette általában érdemtelenül
 „valakivé”, ezért annak tartozik felelősséggel, amit túl-
 lihegett lojalitással túl is teljesít. Németh Lászlónak a

bánsági magyarságra is vonatkoztatható szárszói gondolatát idézve: „Állami életét idegenek vezetik; ha vannak is vérből való nagyjai, azok csak maharadzsák; gazdaságilag kizsákmányolják; idegen civilizációk sejtje ellen nincs védelme; erkölcsében és testében nyomorodóban van.” Így az itt élő magyarság politikailag teljesen kiszolgáltatott, sorsa irányítását mindig mások végzik, mint ahogy mások mondják meg azt is, hogy számukra mi a jó és a helyes. Ebből az állapotból már egyenesen következik az a túlzott lojalitás, amivel nap mint nap találkozunk, mint például az ausztráliai magyarok vendégszereplésekor, amikor egyes településeken nem merték elszavalni a Szózatot.

Nyilvános véleménynyilvánításkor a magyarság mindig túlzottan elégedett a helyzetével, még akkor is, ha az őszinteség semmilyen veszéllyel nem jár. A hatalom iránti hűségünket még akkor is hangoztatjuk, amikor erre a szerbség nem is tart igényt. A hangoskodókkal nem merünk szembeszállni, igazunkat bizonyítani vagy jogunkat követelni, még akkor sem, ha szellemi és erkölcsi fölényben vagyunk. Inkább visszahúzódunk, és a vezetést átengedjük a törtető, taposó jöttmenteknek.

Bár jellemét tekintve az itteni magyarság barátkozó, vidámságot kedvelő és vendégszerető, azonban a magarahagyottság, a szegénység és a kisebbségi sors mégis zárkózottá és érdektelenné tette. Csak magával vagy a legszűkebb családjával (férj, feleség, esetleg ha van, gyermek) törődik, mások bajával már nem foglalkozik, a jelennek él, a jövőt véleménye szerint nincs módjában befolyásolni, ezért ennek érdekében nem is tesz semmit. Széthúzó, a rászoruló, többnyire sokgyermekes honfi-

társain nem hajlandó segíteni. Az a jelszó járja: „Ha annyi gyereket összehoztak, hát neveljék is föl.” És ezt azok is szajkózzák, akiknek a léte, a kenyeke függ a népszaporulattól. Természetesen mindenkinek egyéni joga eldönteni, hogy vállal-e gyermeket és hányat, de az már aljas és erkölcstelen, ha a nagycsaládosokat meg is szólja és megveti, miközben azon siránkozik, hogy kihal a magyarság. Sajnos azt kell megállapítani, hogy itt az egykézés és a nagycsaládosok megvetése a divat.

A lakosság többsége nem hisz a jövőben. Az utóbbi időben sokan fokozottabban fordulnak a vallás felé, ott találva lelki vigaszt és nyugalmat, míg mások a szocializmus eszméjének a romjain vesztett ideáljukat keresve légüres térben botorkálnak, semmilyen új erkölcsi normát kialakítani nem képesek, és csak a vagyonszerzésben vélik megtalálni egzisztenciális és lelki biztonságukat. Az 50 éves ránk erőszakolt ateizmus és a kommunista gazdasági rendszer bomlasztóan hatott a jugoszláviai magyarságra, és ez felszínes, olcsó, értéktelen szórakozásokban jut kifejezésre, már azért is, mivel a magyar értelmiség segítsége elmaradt. Az általános kultúra hiánya a nemzeti kultúra nem ismerését is magában foglalja, aminek következtében nem alakulhatott ki az itt élők megfelelő nemzettudata, a magyarsághoz való ragaszkodása és az anyanyelv iránti szeretete. Ezért beszéde mindinkább foszlik, szürkül. A szókincse szegényedik, a közéletből pedig az anyanyelv mindinkább kiszorul, e közösség sajnos megindult már a nyelv váltás felé. És még nem is szóltunk a túlzott alkoholfogyasztásról, a gyakori öngyilkosságokról, a nagyméretű pesszimizmusról stb. A nemzettudat hiányát példázza

az a többször megismétlődő eset, amikor a mise végén néha, sajnos csak néha felhangzó himnusz alatt a hívők elhagyják a templomot, azt is mondhatnánk, hogy ki-
osonnak, nehogy valaki föltételezze róluk a „magyarkodást.”

Az utóbbi évtizedben némi változás mégis tapasztalható. Kezdetben a tiszta magyar településeken, később a vegyesen lakott falvakban is mind erőteljesebb amatőr kulturális tevékenység indult el. Ma már a Bánság sok magyarlakta településén működik valamilyen művelődési egyesület. Énekkarok, színjátszók, kézimunkázók, néptáncosok próbálnak közösségi életet teremteni, visszavarázsolni azt a hatvan év óta megszűnt, szétrombolt kapcsolatot, amely az élethez oly szükséges emberi melegséget árasztja, feloldja a társatlanságot, és erősíti a jövőbe vetett hitet. A „testvériség-egység” ürügyén szétzilált magyar közösségek most az idegen kézre adott, romos, pusztulni hagyott művelődési otthonokban, általában minden anyagi támogatás nélkül próbálnak a környezetükben valami kultúrát teremteni, hisz az évtizedek bizonyossága alapján mástól nem remélhetnek segítséget. És ez sajnos a tömbmagyarság értelmiségére és a működő magyar intézményekre is vonatkoztatható. Ezzel a kultúrát teremtő amatőr munkával gondot csak az jelent, hogy e tevékenységek a múlt század elejéről származnak, és a hagyomány megőrzése szempontjából bár nagyon hasznosak, de a XXI. század emberének művelődési igényét, vagy még pontosabban szükségleteit, már nem képesek kielégíteni. Szem előtt tartva, hogy a bánsági magyarság legnagyobb százaléka csak nyolcosztályos iskolai

végzettséggel rendelkezik, az értelmiség száma elenyésző, a társadalomra kifejtett hatása alig érzékelhető, az önképzés lehetőségei pedig szinte elérhetetlenek, akkor érthető, hogy a jelenlegi művelődési egyesületek munkamódszere nem képes olyan feltételeket biztosítani, amelyek egy modern, művelt, iskolázott, az információk özönével rendelkező társadalom kiépítéséhez szükségesek. A múltba tekintés nagyon fontos dolog, mert a gyökereket erősíti, de a lombozat-bontáshoz napfény, azaz jövőkép, hit és az új teremtésének az öröme is szükségeltetik. Az utóbbi években észlelhető némi elmozdulás, megalakultak a teleházak és a telekunyhók, de ez csak a most felnövő generációnak nyújthat némi segítséget, bár ez sem pótolhatja az intézményes önképzés lehetőségét. A mai felnőtt társadalom pedig még ebből is kimarad. Végső ideje lenne már, és erre talán a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség lenne a legalkalmasabb, hogy a művelődési egyesületek számára kidolgozza azokat az ajánlott tevékenységi módokat, s ezekhez teremtsen meg a feltételeket is, amelyek a hagyomány őrzése mellett lehetővé teszik a XXI. század színvonalának megfelelő önképzési lehetőségeket is. Erre jó példával szolgálhat a Horgosi Termelők Klubjának a munkamódszere, de még ez is bővítésre szorul. Az előadásom témája s terjedelme nem teszi lehetővé e programtervezet részletes kifejtését, de az mindenképp megállapítható, hogy a bánsági magyarság a tömb segítsége nélkül, amiben az értelmiségnek lenne a vezető és legfontosabb szerepe, nem lesz képes ebből az erkölcsi válságból kilábalni. De az is biztos, hogy bármilyen nagymértékű lenne is ez a külső segítség,

nem hozhat semmilyen eredményt, ha a segítségre szorulókat ezt nem igénylik, ennek érdekében nem hajlandók tenni is valamit, és csak másoktól várják a megmentést vagy a Jóistentől a csodát.

Mi hát a teendő?

Az első és a legfontosabb tennivaló, záros határidőn belül feltérképezni az összes bánsági magyar település minden problémáját: a magyar nyelvű iskolák gondjait, hol van és hol nem működik a magyar oktatás, hol van összevont vagy csak négy alsó osztályos tagozat, vannak-e az iskolában munkaerőgondok, ha igen, akkor milyenek, milyenek a művelődési lehetőségek, működik-e magyar művelődési egyesület, milyen a magyar falvak vagy a vegyes lakosságú településeken a magyarok gazdasági ereje, de legfőképp azt kellene felkutatni, hogy a terepen a szervező munkában kikre lehet számítani. Az lenne az ideális, ha az aktivisták között egyenlő arányban lennének jelen az idősebbek és a fiatalok. Az előbbieket tekintélyt adnának a szervezésnek, az utóbbiak pedig biztosítanák a folytonosságot, és lendületet adnának a munkának. A helybeli lelkes aktivisták két okból nélkülözhetetlenek. Először, mert hasznos információkkal szolgálhatnak a tömb és az anyaország segítséget nyújtó magyarságának, hisz ők érzik és tudják leghitelesebben az ott lakók gondjait, másrészt ők azok, akik a terepen a leghatásosabban tudnak cselekedni, mivel ismernek mindenkit és minden körülményt. Természetesen ezt a munkát nem lehet egy-két nap alatt összezsúfolni. Egy bizottságot kellene létrehozni, amely szintén egy meghatározott idő alatt összegyűjtené az itt felsorolt vagy a még kibővített

adatokat. Mindezt egy szakértői csoport, amelynek tagjait a tömb és a Bánság értelmisége képezné, feldolgozná, valamint felvázolná a megoldási lehetőségeket, és mindezekről jelentést adna egy tudományos értekezleten. Erre természetesen legalkalmasabb volna a Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, amely hazai és anyaországi pályázatok révén az anyagiakat is biztosítaná. A hatalomtól ugyanis ilyen segítséget nem lehet remélni. Még szerencsés dolog lesz, ha nem gátolják majd a munkát.

A bánsági magyarság igényelt kulturális támogatása két csoportba osztható: közvetlen, illetve célzott, valamint általános. Az első, egy meghatározott település konkrét oktatási, művelődési és gazdasági gondjait kívánja megoldani. Az általános pedig azokat a kisebbségi jogokat igyekszik kiharcolni, amelyeket az alkotmány eddig is garantált, de a helybéli basáskodók sovíniszta magatartása miatt nem sikerült megvalósítani, vagy azokat, amelyeket a kulturális autonómia tervezete számba vett, de még nincsenek törvénybe iktatva.

A közvetlen és célzott segítségnyújtás megvalósításakor az lenne a célszerű, ha a tömb minden települése, amelyben működik valamilyen művelődési egyesület, felvállalná egy-egy bánsági szórványtelepülés kulturális istápolását, és azt, hogy minden 3 - 4 hónapban legalább egyszer valamilyen műsorral vendégszerepel a faluban. Így nem történhetne meg, hogy egyes szórványtelepüléseken évekig, sőt évtizedekig nincs semmilyen magyar nyelvű kulturális rendezvény. Mert nagyon jó és szép dolog, ha a tömbmagyarság városai és falvai testvérvárosi kapcsolatokat építenek ki az anya-

ország és Európa más településeivel, de a szórványban élőkkel kötelességük lenne felvenni a kapcsolatot, mert ez az egész délvidéki magyarság megmaradását szolgálja. Kis törődéssel azt is el lehetne érni, hogy a tömb testvérvárosainak vendégszereplői néha az „istápolásukba vett” falvakba is ellátogatnak. Így a pangásra ítélt falvak is lassan bekapcsolódhatnak egy összmagyar kulturális vérkeringésbe.

A segítségnyújtásnak természetesen más területeken is működni kellene, főleg a gazdaság területén. Itt elsősorban nem anyagi támogatásra gondolok, hanem szaktanács adására. Segítséget kellene nyújtani a gazdakörök és a beszerző-értékesítő szövetkezetek megszervezésében, tanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat kellene indítani, mert az itt élők iskolázottsága nem megfelelő egy európai felzárkózáshoz, pedig nekünk közösen kell belépnünk a fejlett Nyugat táborába. Ha ugyanis veszni hagyjuk a szórványt, bennünket is veszni hagy az anyaország. A magyarságnak arra kell törekednie, hogy minél jobban függetlenítse magát a hatalomtól, hisz mi csak morzsányi segítséget remélhetünk bármelyik szerb kormánytól. Ezért kellene szorgalmazni a mellékjövedelem-szerzés lehetőségeit is, mint pl. a gyógynövénytermesztést, a méhészetet, a prémes és hobbi állatok nevelését stb., amely a nyugdíjasoknak is biztosíthatna egy szolid megélhetést. Tájékoztatni kellene a vámelőírásokról, a gazdasági lehetőségekről, a piackutatás eredményeiről. Meg kellene szervezni a gazda-tanfolyamokat, ahol a földművesek értesülhetnének a korszerű termelési folyamatokról, a

lányok számára pedig gazdasszonyképzést kellene indítani.

Az általános segítségnyújtásnál ki kell harcolni a becskerei és muzslai egyházi diákkollégiumok mellett még több kollégiumot, s néhány magyar tannyelvű általános és középiskolát. Nem szabadna ugyanis elfogadni, hogy pl. Töröktopolyán vagy Nezsényben, ahol a lakosság 60%-a magyar, mégis a szerb nyelvű elemi iskola a teljes, a magyar viszont csak négy osztályos. Így ne csodálkozzon senki sem, hogy a szülők már elszőtől szerb tagozatra íratják a gyermekeiket. Az is a mi hanyagságunk és felelőtlenségünk, hogy pl. Bókán, mivel nincsen magyar művelődési egyesület, a magyar fiatalok a szerb együttesben lépnek föl, megfosztva magukat még az amatőr magyar művelődési lehetőségtől is. Érthető, hogy az ottaniak félnek kezdeményezni, ezért kellene a tömb magyar értelmiségének a magyar politikusokkal, illetve a magyar pártok segítségével kezdeményezni és az új, magát demokratikusnak nevező hatalomnál kieszközölni az önálló magyar művelődési egyesületeket. A munka többi része természetesen már a helyi aktivistákra várna. A magyar tannyelvű iskolákat olyan színvonalra emelni, és annyira vonzóvá tenni, hogy ne eshessen meg az a sajnálatos eset, hogy a muzslai iskola szerb tagozatának egynegyedét magyar gyermekek képezik, mert például Kárpátalján fordított a helyzet.

Mindenképp szükséges lenne gondozni és esetleg felújítani a magyar történelmi kegyhelyeket, emléktáblával megjelölni a Bánság nagyjainak a szülőházát, amelyeknek engedélyezését a minisztériumnál és a helyi

hatóságoknál a magyar pártok vezetőségének, esetleg a Széchenyi Intézetnek vagy a Zentán most épülő Magyar Intézetnek kellene föl vállalnia. Mert nem lehetünk annyira gondatlanok vagy tékozlók, hogy az anyaország által felkínált kétmillió forintot az Aracsi Puszta-templom konzerválására csak azért ne lehessen felhasználni, mert a Tartományi Műemlékvédő Intézet nem hajlandó kiadni az engedélyt. Az eleméri templom, az aradi vértanú Kiss Ernő nyughelye is tatarozásra szorul. A katolikus és református templomok gondozását az állam nem hajlandó segíteni, pedig Magyarországon állami segítséggel újulnak meg a görögkeleti egyházi ingatlanok, de itt nálunk is állami segítséggel épülnek a pravoszláv templomok. Történelmi nagyjainknak a szobrait, történelmünk dicső kegyhelyeit lerombolták, mártírjaink emlékére nem születtek új emlékművek, pedig ha egy közösségnek nem adatik meg, hogy újat is alkosson, a régieket pedig ápolhassa, akkor az hitevesztetten, az alkotás öröméből kirekesztve csak sorvad, és nem látva a jövőben semmi reményt, elvesz a népek élet-halál harcában. Ezért lenne szükség létrehozni a délvidéki műemlékvédő szervezetet, amely összefogná, sőt gyarapítaná a ma is működő önálló egyesületeket és koordinálná a további tevékenységet. Fel térképezné a még meglévő magyar emlékműveket, emlékhelyeket, épületeket, megállapítaná az állapotukat, megjelölné, hogy melyek szorulnak sürgős javításra, hol kellene emléktáblát elhelyezni, mindezekhez beszerezné az engedélyeket és természetesen az anyagi támogatást is. Ma már az anyaország is kész ilyen segítséget nyújtani, de az itteni kormánynak is kötelessége, ha már

annyira igyekszik az európai államok közösségébe, hogy gondozza a kisebbségek értékes javait, hisz ez a saját érdeke is. Végső ideje véget vetni annak a magatartásnak, hogy csak sopánkodó, néma szemlélői vagyunk tárgyi és szellemi javaink pusztulásának. Ezzel kapcsolatos az az igény is, miszerint haladéktalanul létre kell hozni a Délvidéki Magyar Dokumentációs Központot is, és szervezeten begyűjteni minden erre érdemes anyagot: helyi kiadványokat, monográfiákat, plakátokat, meghívókat, műsorfüzeteket, helyi és iskolai újságokat, egyszóval minden hungaricumot, mert ezek, mivel az erre hivatott intézmények ezt nem hajlandók végezni, elvesznek a kutatók, az utókor, s az egész magyarság számára. Érdemes lenne azon is elgondolkozni, hogy az értékeink megőrzése, s alkotóerőnk igazolása érdekében, létre lehetne-e hozni egy, a Délvidéki Magyar Képzőművészek Galériáját Zentán a Magyar Intézetben vagy Szabadkán, esetleg Tóthfaluban oly módon, hogy a felkért, ma élő művészek egy-két munkájukat a galériának adományoznák, hisz ez az ő érdekük is lenne. A raktárakban vagy alkalmatlan helyen őrzött hagyatékokat, mint például a temerini iskolában tárolt Baranyi Károly alkotásait vagy Almási Gábor hagyatékát pedig megszerezve, itt méltó helyen lehetne közkinccsé tenni. Az is remélhető, hogyha a galéria létjogosultságot nyer, akkor lesznek olyanok is, akik a gyűjteményüket a képtárra hagyják vagy azt szponzorálják. Remélem, az ajánlatom majd megértésre talál.

Mindenképp szólni kell még egy fontos dologról, amit tisztelettel a Széchenyi István Stratégiakutató és

Fejlesztési Intézet munkaprogramjába ajánlanék. Mint ismeretes, a délvidéki magyarsággal kapcsolatos intézmények már több mint ötven éve a „testvériség-egység” jelmondat szellemében működnek, amiből csupán az „egységet” voltak hajlandók teljesíteni. A jugoszlávság egységes karámjába terelni a kisebbségeket, főleg a magyarságot. Ezek az intézmények minden évben az alapítónak benyújtják az évi beszámolójukat, amit az alapító tanácsa rendszerint vita nélkül elfogad. Én még sohasem értesültem olyan esetről, amikor például a Szabadkai Képviselő Testület mint alapító, kiegészítésre visszautalta volna a rádió, a levéltár vagy a múzeum jelentését. Ezek, az önmagukról szóló beszámolók, természetesen sohasem a magyarság szemszögéből értékelik a teljesítményüket. Ezért számunkra hatvan év után már végtelenül fontos lenne megvizsgálni és értékelni a mi értékrendszerünk szerint is azt a munkát, amit ezek az intézmények végeznek. Megvizsgálni, hogy pl. az újvidéki Vajdasági Múzeum mennyire gyűjti a magyar tárgyi emlékeket, a levéltárak miként őrzik a ránk vonatkozó dokumentumokat, a szabadkai s az újvidéki rádió vagy a tévé, mennyire erősíti a magyarságtudatot, az oktatási intézményeink milyen magyaroknak nevelik a fiataljainkat. Minderről jelentést kellene készíteni, és ezt nyilvánosságra is hozni. Az Aracs folyóirat szívesen közölné ezeket az értékeléseket.

Végezetül és intésként az „örzöknek” megállapítható, hogy a súlyos helyzet ellenére a továbbiakban is mindent meg kell tenni a bánási magyarság megmentése érdekében, még a kilátástalannak tűnő helyzetekben is, mert a sors kiszámíthatatlan és néha meglepő fordú-

latokat produkál. Ismét Németh László gondolatát idézve: „Ha megcsönkítanak, szét is szabdálnak vagy másféleképp helyeznek gyámság alá: az öntisztulás útja nyitva áll előttünk”.